

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

2029

Ն. Ա. Մ. 43
Գ. Ա. Մ. 43

Գ Ն ԳՐԱԳՐԱՐԱՆ ՎԵՆՆՔ-Ի Ն 8

ՀՈՒՄՊԵՆՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԸ

ԵՒ

ՅԵՂԱՓՈՒՈՒԹԻՒՆԸ

Թարգմ. ուղեկցիկից Ա. Ս.

1 Մ Մ
4-91

Թ Ի Յ Լ Ի Ս

Էլեհրաւարձ սարան «ՀՆՐԱՒԵՍ» ԸՆԿ. Մաղաթեան փող. Ն 5

1906

(191)

Արմ.
2-5704a

2-5704a

Ա.Մ. 43
01 JUL 2009
ՀԽԿ

Տ. № ԳՐԱԳԱՐՆԵՆ «ԿԵՆՆՈՒՊ» № 8

1 Մ Ս
L-91

ԼՈՒՄՊԵՆԳՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԸ

ԵՒ

ՅԵՂԱՓՈՒՈՒԹԻՒՆԸ

Թարգմ. սուսերէնից Ա. Ս.

ՊՈՒՅ. № 20477

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Էլեկտրոնային տպագրության «ՀԵՐԱՆՈՒՊ» ընկ. Մաղաթեան փող. № 5
1906 (191)

ՀՈՒՄՊԵՆՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԸ ԵՒ

ՅԵՂԱՓՈՆՈՒԹԻՒՆԸ

I.

Ի՞նչ է լուծակենսաբույժությունը: Ամենքին յայտնի է, որ հասարակութեան զանազան դասակարգերը յեղափոխական շրջաններում տարբեր դերեր են խաղացել: Մի քանի դասակարգեր, օրինակ պրոլետարիատը, միշտ եղել են յեղափոխութեան ամենաշերտ կողմնակիցներն ու պաշտպանները: Բանւորները միշտ յեղափոխութեան առաջարժիշներն են եղել. նրանք են ենթարկել ամեն տեսակ գրկանքների, որոնցով միայն պայմանաւորւած է յեղափոխութիւնը. նրանց ուսերի վրայ են ամբողջապէս ծանրացել յեղափոխութեան գոհերը: Այն ինչ միւս դասակարգերը, ինչպէս օրինակ, մանր բուրժուազիան ու գիւղացիութիւնը, յաճախ փոխել են իրենց դերերը յեղափոխութեան վերաբերեալ: Միևնոյն յեղափոխութեան շրջանում նրանք կամ դուրս են եկել նրա դէմ, կամ աջակցել են նրա զարգացմանը:

Այստեղ ես կաշխատեմ ցոյց տալ, թէ ինչպէս են վերաբերել յեղափոխութեանը այն հասարակական գրուպաները—համախմբումները, որոնք Մարքսի ժամանակից ստացել են լուծակենսաբույժութեան անունը:

Կապիտալիստական հասարակութեան մէջ գրտնում են մեծ քանակութեամբ մարդիկ, որոնք չեն պատկանում ոչ մի դասակարգի—զրանք հասարակութեան տակաւններն են: Նրանք կամ թողել են ամեն

40733-63

մի սիստեմատիրական աշխատանք, կամ իրենց կեանքում երբէք աշխատանք ասած բանդ չեն իմացել և դէպի նա ոչ մի հակում չեն զգացել. նրանք հասել են վերին աստիճանի չքաւորութեան և բարոյական անկման: Ապրում են նրանք պատահական աշխատանքներով, մուրացկանութեամբ, գողութեամբ, կողոպուտով և այլն:

Հարեցողութիւն, անբարոյականութիւն, թղթախաղ — անա նրանց սովորական բաւականութիւնները:

Հասարակութեան հէնց այդ տականքներից է կազմւում լուծակնայրօլետարիատը: Ռուսաստանում նրանք բօսականների, բօսայականագնների, սև հարիւրեակնների և այլ անուն են կրում, նեապօլում նրանք «լացցարօնի» են անւանւում, Ֆրանսիայում «բօգեմա» և այլն:

Լուծակնայրօլետարիատը իրենից մի հասարակական դասակարգ չի ներկայացնում. նա բոլոր դասակարգերի թափթփուկն է: Տարբերութիւնը նրա և բանւոր պրօլետարիատի մէջ նոյնքան մեծ է, որքան երկնքի և երկրի մէջ: Բանւոր պրօլետարիատի վրայ հիմնւած է ամբողջ կապիտալիստական հասարակութիւնը. նրա կոշտացած ձեռքերով է ստեղծւում ամբողջ ժողովրդական հարստութիւնը. նրա արտադրած յուելեալ արժէքով են ապրում միլիօնաւոր խոշոր ու մանր շահագործողներ: Լուծակնայրօլետարիատը, ընդհակառակը, ինքն է ժողովրդի հաշուով ապրում, որովհետև նա կամ բոլորովին հեռու է կանգնած տնտեսական կեանքից, կամ շատ թոյլ կապերով է կապւած նրա հետ: Տարբերութիւնը բանւոր դասակարգի և մնացած հասարակութեան մէջ—դա աշխատանքի և կապիտալի, շահագործողների և շահագործողների մէջ եղած տարբերութիւնն է: Քիչ գիտակից պրօլետարները, այդ

պատճառով, ձգտում են մեղմացնել շահագործութիւնը, իսկ աւելի գիտակիցները ձգտում են բոլորովին ոչընչացնել այդ շահագործութիւնը. նրանց իդէալը սօցիալիզմն է:

Գիտակից բանւորը մասնաւոր սեփականութեան հակառակորդն է, նա տոգորւած է, կօլլեկտիւ-համայն սեփականութեան գաղափարով,—մի գաղափար, որով արտադրութեան գործիքները պէտք է հասարակութեան ձեռքը անցնեն: Ընդհակառակը, լուծակնայրօլետարիատը տարբերութիւնը իր և մնացած հասարակութեան մէջ տեսնում է միայն նրանում, որ ինքը քաղցած և թշւառ է, հակադրելով այդ բանին ուրիշների հարստութիւնը ու կշտութիւնը: Լուծակնայրօլետարները նոյնպէս տրամադրւած են մասնաւոր սեփականութեան դէմ, բայց այդ տրամադրութիւնը արտայայտւում է միայն նրանում, որ գողութեան, կողոպուտի և խաբեբայութեան միջոցով յափշտակում են ուրիշների գոյքը:

Վ. Լիբկնիխտը իր ճառերից մէկում, որ արտասանել է 1892 թ. գերմանական սօցիալ-դեմօկրատիական համագումարում, լուծակնայրօլետարիատի մասին ասաց հետևեալը.

«Լուծակնայրօլետարիատ խօսքը գիտական արտայայտութիւն է, որ առաջին անգամ գործածել է Մարքսը: Նա ուղղակի հակապատկերն է յեղափոխական պրօլետարիատի, որը, շնորհիւ իր դասակարգային գիտակցութեան, համախմբւում է մի դասակարգային կազմակերպութեան մէջ և յեղափոխական կռի սասպարէզ է դուքս գալիս՝ տիրապետող դասակարգերի դէմ: Լուծակնայրօլետարիատը կապիտալիզմի այն գոհերից է, որոնք կանգնած են պրօլետարիատից դուքս և չեն պատկանում ոչ մի դասակարգի... մի խօսքով,

նա ժամանակակից կապիտալիստական հասարակութեան տակննքն է»:

«Լուծվենապրօլետարիատը կարող է շահագործել ժամանակակից բուրժուական հասարակութեան բոլոր թերութիւնները,—այն ինչ յեղափոխական պրօլետատը ձգտում է վերջ դնել նրանց: Լուծվենապրօլետարիատը դասակարգային կռիւ չի մղում ժամանակակից կազմի դէմ: Նա պատերազմ է յայտարարում սեփականութեան դէմ, սակայն այնչափ միայն, որչափ ինքը չի զլանում իւրացնել ուրիշի սեփականութիւնը: Փոխանակ ձգտելու վերացնել հասարակական գոյքի թաւանուժը, նա ինքն է դիմում գողութեան, և դրանով մի աւելորդ անգամ ևս ապացուցում իր կապակցութիւնը ներկայ կազմի հետ: Մի խօսքով, լուծվենապրօլետարները—նչ յեղափոխականներ են և ոչ սօցիալիստներ: Փամանակակից հասարակութիւնը, որը անբարոյականացուցիչ ազդեցութիւն ունի մասսանների վրայ, ունի իր տակննքները, որոնք ամենևին յեղափոխական չեն, այլ ընդհակառակը, արտադրում են յեղափոխական կուսակցութիւնների թշնամիների գլխաւոր կօնտինդենտը—քանակը: Տեղեկացէք, իմացէք, թէ ո՞րտեղից է է հաւաքում ոստիկանատունը իր մամոնիչներին ու շպիօններին և այլն: Համարեա թէ նրանք բոլորը դուրս են գալիս լուծվենապրօլետարիատի շարքերից: Դրա համար է, որ յեղափոխական պրօլետարիատը միշտ զգուշանում է նրա հետ մի որևէ յարաբերութեան մէջ մտնելուց»:

Բանւոր դասակարգը, ըստ կարելոյն, պէտք է առանձնանայ լուծվենապրօլետարիատից: Առաջինը, այն պատճառով, որ տիրապետողները, հարուստ դասակարգերը ամեն ջանք են գործ դնում, որպէսզի դիտմամբ նրանց մի կոյտի մէջ խառնեն և բանւոր-

ներին վերագրեն այն բոլոր յանցանքներն, որոնք կատարում են հէնց իրենց—կապիտալիստների ծառաներ—լուծվենապրօլետարները:

Երկրորդ, այստեղ շատ դժւար է խիստ սահման անցկացնել այդ երկու կատարելապէս որոշւած կատեգորիաների մէջ. բանւորների և լուծվենապրօլետարիատի մէջ գոյութիւն ունի, ինչպէս և ամենուրէք բնութեան մէջ, մի շարք անցողական աստիճաններ:

Իւրաքանչիւր կապիտալիստական հասարակութեան արդիւնաբերական պահեստի գնդի*) տակննքում պատահում են մարդիկ, որոնք մօտ են կանգնած լինում լուծվենապրօլետարիատին: Նրանք չեն նմանում բանւոր պրօլետարներին և աննկատելի կերպով անցնում են լուծվենապրօլետարիատի խաւար շարքերը: Այնտեղ մտնում են զանազան կատեգորիաների մարդիկ՝ ծեր ու երիտասարդ, կրթւած ու խոււար, ազնիւ ու փչացած: Այդտեղ մենք տեսնում ենք ոչ միայն պրօֆեսիօնալ գողերի ու լրբերի, այլ և ազնիւ մարդկանց՝ բարձր և վեհ սկզբունքներով, որոնք անընդունակ են հեռանալ թափառական ազատ կեանքից:

Ով կարդացել է Գօրկու գրւածքները, նա լաւ գիտէ, թէ որքան ամեն տեսակի տիպեր են հանդիպում մի ժամանակ «մարդ եղածներին», «յատակում» ապրողների մէջ:

Սակայն, ժամանակը նրանց բոլորին էլ հաւասարեցնում է: Ով այդ շրջանում ապրում է շատ թէ քիչ յարատե ժամանակ, նրա մէջ վերջ ի վերջոյ հանգչում է վերջին մարդկային զգացմունքը: Հազիւ է պատահում որ մէկը դուրս գայ այդ ճահճից. համարեա ամենքը

*) Արդիւնաբերական կամ բանւորական պահեստի իւրեւր կոչում է գործազուրկների բանակը: Մ. Թ.

աւելի ցած ու ցած են ընկնում, մինչև որ վերջնակա-
նապէս չեն կորչում:

II.

Լումպենպրօլետարիատի «Հերոսական սխազոր-
ծութիւնները»

Ո՞րն է լումպենպրօլետարիատի դերը յեղափո-
խութեան ժամանակ. նա ակտիւ թէ պասսիւ մասնակ-
ցութիւն է ունեցել և ձև կողմն է բռնել:

Ծանօթ լինելով լումպենպրօլետարիատի բնաւո-
րութեան և հոգեբանութեան հետ, այդ հարցերին կա-
րելի է թալ միանգամից որոշ պատասխաններ: Հաւ-
տարրերը, ամենազգայուն ու կրակոտ բնաւորութիւն-
ները, որոնց մեջ դեռ չի մարել վերջնականապէս
մարդկային զգացմունքները, անշուշտ ակտիւ կեր-
պով աջակցել են ժողովրդին Բաստիլիայի*), Վեր-
սալի, Տիւլերի առման ժամանակ, ինչպէս և այլ
սրանման գործերում: Եւ որովհետև լումպենպրօլետա-
րիատի այդ տարրերը դրանով ոչ մի բան չէին կոր-
ցնում, ուստի նրանք յայտնի մօմենտներում ընդունակ
են հանդիսացել որոշ չափով ոգևորութիւն արտայայ-
տել: Հասարակական ոյժերի անսովոր բարձրացման,
փոթորկալի դէպքերի շրջաններն են այն մթնոլորտը,
ուր նրանք զգում են իրենց, ինչպէս ձուկը ջրում:
Նրանք կ'օգնեն բարիկադներ շինելու ժամանակ, լաւ
նշան կ'ընեն սպաներին կամ ժանդարմներին Վերցնե-

*) Բաստիլիան — բանտային բերդ էր Պարիզում, որը
Ֆրանսիական մեծ յեղափոխութեան ժամանակ 1789 թ.
յեղափոխականների ձեռքով գրաւուեց և կործանուեց:

Մ. Թ.

լում համար, նրանք ճարպիկութեամբ ժողովրդի վրա
յարձակող զօրքի յետևում կ'յայտնեն, զարմանալի
խիզախութիւն ու քաջութիւն ցոյց կտան նոյն իսկ
սատանայի տաջ, և միևնոյն ժամանակ յարմար դէպք
չեն բաց թողնիլ՝ հասարակութեան գրպանները մաք-
րելու, խանութ կողոպտելու, պանդոկանոց հրդեհելու,
կոնծելու ու հարբելու՝ կործանիչ անբարոյականացում
ու վնասութիւն առաջացնելով դրանով պրօլետարիա-
տի շարքերի մէջ: Այն աննշան օգնութիւնը, որ նրանք
հասցնում են յեղափոխութեան, ժողովրդի բացարձակ
կռիւ ժամանակ, շատ թանգ է նստում: Նրանց միջա-
մտութեամբ անխուսափելիօրէն առաջացած վնասը մի
քանի անգամ գերազանցում է նրանց հասցրած օգ-
տից:

Պատմում են, որ 1871 թւի Կօմմունայի ժամա-
նակ Տիւրը կամենում էր տաժանակիր աշխատանքի
դատապարտւածներին բաց թողնել բանտից, յուսալով
որ նրանք կ'միանան Կօմմունարներին հետ և այդպիսով
կարելի կ'լինի այդ արձակած աւազակների և գողերի
կատարած յանցանքները զցել Կօմմունարների վրայ:

Ինքնըստինքեան հասկանալի է, որ բանւորները
շատ զրգուած են եղել խուլիգանների հերոսական սըխ-
րագործութիւնների դէմ:

Յուլիսեան և փետրւարեան յեղափոխութեան ժա-
մանակ շատ յաճախ գնդակահարւած մարդիկ էին
զանւում «գող» վերնագիր կրող թղթերով: Բանւորնե-
րը յաճախ ջարդում էին հասարակաց տները և անա-
ռականոցատէրերի ապաստարանները:

Նկարագրելով 1882 թւի բանւորական անկարգու-
թիւնները Լիօնում (Փրանսիայում), Կրապօսկինը նկա-
տում է. «Ենց որ այդ տեսակ դէպքեր են հանդիսանում,
ժողովրդի չքաւոր դասակարգերը իրենց բարկութիւնը

բոլորից առաջ թափում են «զւարճութեան և սնրարոյականութեան» տեղերի վրայ. այդ հիմնարկութիւնները զայրոյթ են առաջացնում մասսաների մէջ նրանց տանջանքների ընդհանրին, որովհետև այդ հիմնարկութիւնների մէջ նրանք տեսնում են հարուստների էգոիզմի և սնրարոյականութեան մարմնացումը:

Անթերցողները անշուշտ մտաբերելիս կլինեն, թէ որպիսի կատաղի կռիւ են մղել Վարշաւայի և Բելոստոկի բանւորները այնտեղի անառականոցատէրերի դէմ:

Սակայն յեղափոխական շարժումների պատմութեան մէջ եղել են և այնպիսի դէպքեր, երբ յետադիմական կառավարութիւնը դիմել է լուծակենսաբանութիւնի օգնութեան, որպէսզի յետ խլի կամ ամբացնի իր տիրապետութիւնը և խորտակի բանւորների ոյժը:

Շնորհիւ լուծակենսաբանութիւնի «հերոսական» սխրագործութիւններին, բնակցիան այդ դէպքերում կատարելապէս յաղթանակում էր:

Այստեղ մենք կնկարագրենք երեք դէպքեր, որոնք տեղի են ունեցել 1848—1849 թ. յեղափոխութիւնների ժամանակ:

Առաջի դէպքում լուծակենսաբանութիւնը կազմակերպւած չի եղել, իսկ վերջին երկու դէպքերում նա ասպարէզ է դուրս եկել, ինչպէս կազմակերպւած ոյժ:

ա) Լացցարօնիները նեապօլում.

Իտալիայի հարաւում ազգաբնակչութեան մեծամասնութիւնը շարքաշ կեանք է վարում, մի կերպ պահպանելով գոյութիւնը: Չքաւոր ժողովուրդը այնտեղ օրերով պարապ-սարապ չափում է փողոցները: Այնտեղի սքանչելի ու տաք կլիման հնարաւորութիւն է տա-

լիս նրանց տարւայ մեծ մասը անցկացնել բաց երկնքի տակ, առանց բնակարան և համարեա առանց հազուստ ունենալու:

Միայն Նեապօլում այդ լուծակենսաբանութիւնի (լացցարօնի) թիւը 25—30 հազարից պակաս չի: Շնորհիւ ֆանատիկոս (մոլեռանդ) հոգեւորականութեան ազդեցութեան, Նեապօլի լուծակենսաբանութիւնը տասնեակութերորդ դարի վերջում դարձաւ կղերականութեան, միանեծան իշխանութեան և բէակցիայի այլ մութ ուժերի յուսալի ապաւէնը:

1789 թ.ին նա ամենասոսկալի կերպով յարձակւում է ազատամիտ ինտելիգենցիայի վրայ, որը յենւելով ֆրանսիական յեղափոխական բանակի յաղթանակի վրայ, ցանկանում էր առաջւայ. միապետութեան փոխարէն հիմնել հանրապետութիւն: Լուծակենսաբանութիւնը դրա համար հաշիւ տեսաւ նրա հետ իր ուղածի պէս: Նման դէպքեր կրկնուեցին շատ անգամներ ևս:

Ի դիմաց լացցարօնիների Նեապօլի Բուրբոնները (միապետականները) միշտ իրենց ձեռքի տակ ունէին խաւար, մոլեգնի մասսա, որի վրայ միշտ յենւում են բռնապետները: Բաւական էր ձեռքի մի շարժում, որպէսզի լացցարօնիները կատաղած յարձակւէին «դաւաճանների» և «բունտովչիկների» վրայ: Նրանք մանաւանդ մեծ նուանդ ցոյց տւին 1848 թ.ի մայիսի 15-ին:

Ինչպէս յայտնի է, Նեապօլի արքա Ֆելիքսանդր 2-րդ հարկադրեց փետրուարի տասին (1848 թ.) սահմանադրութիւն տալ և ժողովրդական ներկայացուցիչների խորհուրդ հրաւիրել: Սակայն շուտով նա նորից իրեն բաւական ուժեղ զգաց, որպէսզի վերականգնէ միապետութիւնը: Մայիսի տասնևհինգին նա արձակեց ժողովրդական ներկայացուցիչների խորհուրդը:

Նեապոլի դեմօկրատները նոյն օրը և եթ բարձրացրին ապստամբութեան դրօշակը, որը սակայն շուտով ճնշեց կաշառւած զօրքի օգնութեամբ: Լացցարօնիները աջակցում էին զօրքերին: Յրեւիով ամբողջ քաղաքի մէջ, նրանք սկսեցին հրդեհել տները, կողոպտել, սպանել ազատամիտներին, առանց սեռի և հասակի խտրութեան:

Այդ վայրենի խժոժութիւններից և բռնութիւններից յետոյ Նեապոլում նորից թագաւորեց խաւար ըէակցիան, որը և մնաց մինչև 50—ական թուականների յեղափոխութիւնը, երբ, վերջապէս, մի անգամ ընդմիջտ տապալեց բռնապետութիւնը:

բ) «Մօքիլները» Պարիզում 1848 թ. յունիսիսն.

Վեց շաբաթ էր անցել այն ժամանակից, երբ Նեապոլի լացցարօնիները օգնեցին Ֆերդինանդ 2-րդին վերականգնեցնել համարեա կորցրած միապետութիւնը, և ահա լումպենպրօլետարիատը նորից ասպարէզ է գալիս, բայց միայն մի այլ տեղ, Պարիզում: Այս տեղ լաւ կազմակերպւած լինելով, նա օգնում է բուրժուազիային, վայրենի կատաղութիւն է ցոյց տալիս յունիսեան պրօլետարական ապստամբութիւնը արեան մէջ խեղդելու ժամանակ:

Կառավարութիւնը այդ ժամանակ օր առաջ հոգ տարաւ նրա կազմակերպութեան մասին և հասաւ իր ցանկալի հետեւանքներին: Փետրւարի 25-ին, յեղափոխութեան յաղթութեան միւս օրը, նորածին հանրապետութեան գոյութեան երկրորդ օրին, նոր թիւած ժամանակաւոր կառավարութիւնը «չարժուն գարդիա» (garde mobile) է սուաջացնում, որը պիտի պաշտպանէր հանրապետութիւնը ճնշմաններից, աւե-

լի ճիշտ պիտի պաշտպանէր բուրժուազիային յաղթական պրօլետարիատից:

24 բատալիօն կազմակերպւեց, իւրաքանչիւրում 1058 մարդ, ուրեմն, ընդհամենը մօտաւորապէս 25 հազար մարդ: Այդ բատալիօններում ընդունում էին, գլխաւորապէս, մի որոշ արհեստի չպատկանող 16 տարեկան պատանիներին: Նրանցից մեծամասնութիւնը պատկանում էր «գամեն»-ներին, ինչպէս նրանց անւանում էին Պարիզում, այսինքն փողոցային լակոտներ էին, որոնք կտրւած լինելով իրենց ընտանիքներից, ապրում էին բաց երկնքի տակ և մի կերպ պահում իրենց գլուխը: Այդ տեսակի մարդկանց հազցրին նշանազգեստ, հրացան տւին և պահում էին կազարմաներում, օրեկան 1½ Ֆրանկ վճարելով—նոր զինւորի համար բաւական նշանաւոր մի գումար:

Մշտական զօրքը, ի հարկէ, վիրաւորւած էր ըզգում իրեն, որ այդ «գամեն»ները — փողոցային լակոտները—աւելի մեծ ռոճիկ են ստանում, քան իրենք, մշտական զինւորները:

Հասկնալի է, որ այդ մարդկանց համար զինւորական ծառայութիւնը մի համեղ պատառ էր ներկայացնում, որից նրանք չէին ուզում հրաժարւել:

Բռնկւեց յունիսեան ապստամբութիւնը, հասաւ այն ըոպէն, երբ հարկաւոր էր օգտուել այդ վարձու զինւորների ոյժից:

Չի կարելի բացասել այն բանը, որ ժամանակաւոր կառավարութիւնը, առաջ քան վերջնականապէս որոշելը դուրս բերել կազարմաներից Պարիզի «երիտասարդ հերոսներին», քիչ մտատանջութեան մէջ չընկաւ: Ի՞նչ անել այն դէպքում, եթէ նրանք անցնեն բանւորների կողմը: Անկասկած յաղթող կը հանդիսանայ այն մասն որի կողմը նրանք անցնեն, որովհետև նը-

րանք ոչ կրակից էին վախենում, ոչ էլ ջրից: Սակայն, «մօբիլները» ոչ միայն հաւատարիմ մնացին ժամանակաւոր կառավարութեան, այլ նոյնիսկ սպտսածից աւելին արին: Նրանք ոչ միայն իրենց հրացանները ուղղեցին բանւորների, իրենց հայրերի ու եղբայրների դէմ, որոնցից նրանց բաժանել էին միայն չորս ամիս առաջ, այլ և կուռւմ էին մի այնպիսի արիւնարբու կատաղութեամբ, որ կանոնաւոր զօրքերը նրանց մօտ գառնուկներ էին երևում: Արբած լինելով օղիով և վառօղի ծուխով, «մօբիլները» մոնչում էին վայրենի գաղանների նման. մահ սփռելով իրենց շուրջը՝ անխնայ ջարդում, կոտորում էին մարդկերանց, կանանց, երեխաներին. սպանում էին գերիներին, աւերում, հողի հետ էին հաւասարեցնում բոլորը, ինչ ընկնում էր նրանց ձեռքի տակ:

Պատմագէտ Շերրը մի դէպք է յիշատակում, որը ցոյց է տալիս, թէ մինչև որ աստիճան վայրենի խնթութեան էին հասել այդ «գամենները»: Մի անգամ, երբ կռիւը առժամանակ դադարեց, նրանցից մէկը դիմեց իր մօտ կանգնած ընկերին հետևեալ խօսքերով. «Կանգնիր, ես կսպանեմ քեզ, ինչպէս շանը», — Նրացանը արձակեց, և ընկերը ընկաւ անշունչ: Այդ նոյն վայրկեանին մարդասպանը ուշքի եկաւ, սարսափած նայեց իւր զոհին և յուսահատ ընկաւ դիակի վրայ:

1848 թւին Մարքս և Էնգէլսը մեծ զայրոյթով գրում էին իրենց լրագրում. «Պարիզում «մօբիլները», Վէննայում— խօրւատները», երկու քաղաքներում— լալացարձոնները— պրօլետարիատի դիւնաձ և կաշառւած տականքները, այսինքն լուժպենպրօլետարիատը, դուրս եկան բանւորների, գիտակից պրօլետարիատի դէմ . . . »:

Ի՞նչ եղաւ այդ «կաշառւած և դիւնաձ լուժպենպրօլետարիատի» յետագայ վիճակը:

Այն ժամանակ, երբ նրա աջակցութեամբ արեան մէջ խեղդւեց յունիսեան ապստամբութիւնը, բէակցիան նորից բարձրացրեց իր գլուխը մի այնպիսի համարձակութեամբ ու լրբութեամբ, որ ամենուրէք համարեա պաշարողական դրութիւն մտցրեց և առանց քաշւելու սկսեց խեղդել ազատութեան իւրաքանչիւր արտայայտութիւն: Նա իր ծանր թաթը դրեց փետրաւորեան յեղափոխութեամբ ձեռք բերւած ընդհանուր ընտրողական իրաւունքի վրայ. օրինակ, նա 1850 թ. մայիս 15-ին նոր ընտրողական օրէնք մտցրեց, որով ձայնի իրաւունք էր տրւում միայն այն անձնաւորութիւններին, որոնք մի տեղ ապրել են տարուց ոչ պակաս: Այդ ճանապարհով 3 միլիոն պրօլետարիատը զրկւեց ընտրողական իրաւունքից, իսկ նրա հետ միասին անպայման և ամբողջ լուժպենպրօլետարիատը:

Շարժուն գւարդիայի բատալիօնները արձակւած էին դեռ դրանից առաջ, որովհետև այլևս նրանց կարիք չէին զգում: Նրանք իրենց գործը արդէն կատարել էին: Կանոնաւոր զօրքերը հիմա իրենք արդէն կարող էին ճնշել բանւորներին. էլ ինչո՞ւ ուրեմն կերակրել ձրիակներներին և օրեկան մէկուկէս ֆրանկ վճարել: «Մօբիլները», հասկանալի է, անբաւական մնացին այդ բանով և 1850 թ. յունւարի վերջին պատգամաւորութիւն ուղարկեցին հանրապետութեան նախագահի մօտ, սակայն պատգամաւորութիւնը չընդունեց պարագլուխներին կալանաւորեցին, իսկ մնացածներին ցրեցին:

Այդ անխուսափելի վիճակն է սպասում հասարակութեան այն ճնշւած խաւերին, որոնք շնորհիւ իրենց անգիտակցութեան և անբարոյականացման, անց-

նում են շահագործողների կողմը՝ ընդդէմ շահագործ-
ւողների, և օգնում են նրանց աւելի ամուր սեղմելու
այն կապանքները, որոնցից յետագայում հէնց իրենք
էլ են խեղդւում:

գ) «Իեկտեմբեր 10-ի ընկերութիւնը»

Այստեղ մենք կպատմենք մի փորձի մասին էլ՝
կազմակերպել լուծակենսաբոլորտարիտաբ յետադիմական
նպատակների համար: Այս անգամ գործի գլուխ ան-
ցաւ Լուի-Նապօլեօնը, որը և կազմակերպեց նրան
«ընկերութեան» մէջ: Այդ բանը մեզ համար հետաքրք-
քրական է և այն կողմից, որ «սե հարիւրեակների»
նման կազմակերպութիւնները այժմ մեզ մօտ կարելի
է հանդիպել ամեն քայլափոխում: Երբ արդէն ճնշւած
էր յունիսեան ապստամբութիւնը, թէակցիօն հիմնադիր
ժողովը ձեռնարկեց սահմանադրութեան մշակման, զրա
հետ միասին նա դեմօկրատական հիմունքներով նա-
խագահի վրայ խիստ ոչ-դեմօկրատական պարտաւո-
ւորութիւններ դրեց:

1848 թ. դեկտեմբերի 10-ին ամբողջ Ֆրանսիա-
յում կատարեցին նախագահի ընտրութիւնը: Ընտրը-
ւեց աւանտիւրիստ (արկածախնդիր) Լուի—Նապօլեօն
Բօնապարտը. նրա ծագման մասին այնքան էլ լաւ
լուրեր չէին պատում, սակայն ժողովուրդը նրան հա-
մարում էր Նապօլեօն առաջինի քրոջորդին: Նոյն
կերպ, ինչպէս և նրա ենթադրական քեռին, Լուի-
Նապօլեօնը երկխա հասակից երազում էր Ֆրանսիայի
կայսրը դառնալ. երկու անգամ նա փորձեց ի կոտար-
ածել մտադրութիւնը, սակայն այդ նրան չէր յաջող-
ւում:

Իսկ այժմ հասնելով այդպիսի բարձր դիրքի և
ընտրուելով 5¹/₂ միլիոն ժողովրդի կողմից Ֆրանսիայի

նախագահ, նա սկսեց պատրաստել պետական յեղա-
շրջման համար, որպէսզի իր ձեռքը զբաւի պետու-
թեան ամբողջ իշխանութիւնը: Այդ նպատակով նա
կազմեց խուլիգանների «ընկերութիւն», որը սկսեց
կոչել «դեկտեմբերի 10-ի ընկերութիւն»:

Ահա թէ ինչ է գրում Կարլ Մարքսը զրա մասին
իր «18-ը բրիւմէրա» գրքում.

«Զուտ բարեգործական հիմնարկութիւն հիմնելու
պատրուակով, Պարիզի «ուկեբերանները» բօնապարտա-
կան ազէնաների ղեկավարութեամբ կազմակերպեցին
զաղտնի խմբերի մէջ. իսկ այդ խմբերի ամբողջ կազ-
մակերպութեան գլուխ կանգնած էր բօնապարտական
զենեակը: Այդ ընկերութեան կազմի մէջ էին մըտ-
նում ամէն տեսակի մութ ծագում ունեցող սնանկա-
ցած քէֆչիներ ու ղատարկապորտներ, որոնք իրենց
ապրուստը զանազան կասկածելի աղբիւրներից էին
ձեռք բերում. յետոյ նրա մէջ մտնում էին ասպարէ-
զից քշւած, բուրժուազիայի տականքներից դուրս ե-
կած աւանտիւրիստները, թափառաշրջիկներ, պաշտօ-
նաթող զինուորներ, արձակած բանտարկեալներ, տա-
ժանակիր աշխատանքից փախածներ, սրիկաներ, ֆօ-
կուսնիկներ, մուրացիաններ, ձէպկիրներ, խարեբաներ
թղթախաղում խարդախութիւն անողներ, բիլլիարդի
վերակացուներ, անառականոց պահողներ, բեռնակիր-
ներ, զրականագէտներ, օրդանշիկներ, փալասչիներ,
դանակ սրողներ, թիթեղագործներ և այլն և այլն: Մի
խօսքով, թափառաշրջիկ մարդկանց անորոշ սանձարձակ
մասսա, որին Ֆրանսիացիները «բօգմա» են անւանում:
Այդ իրեն մօտիկ տարբերից Բօնապարտը և կազմեց
«դեկտեմբեր 10-ի ընկերութեան» կենտրոնը: Բարեգոր-
ծական ընկերութիւն նա եղել է նոյնքան, որքան նրա
բոլոր անդամները, իրա—Պօնաբարտի նման ձգտել են»

40733-67

ի հաշիւ աշխատաւոր ազգի, ստեղծել իրենց բազմաւորութիւնը: Ինչ որ եղել են բանւոր-սօցիալիստաների համար ազգային արհեստանոցները, իսկ բուրժուահանրապետականները համար «շարժուն գւարդիան», Բօնապարտի համար եղիլ է «դեկտեմբեր 10-ի ընկերութիւնը», այդ օրդանապէս պատկառելի իրական ոյժը, որի վրայ յենւած էր նրա կուսակցութիւնը:

Նրա ճանապարհորդութիւնների ժամանակ այդ ընկերութեան անդամների խուժանները միշտ ուղեկցում էին Բօնապարտին երկաթուղային գծերի վրայ, հրահանգ ունենալով այդ տեղերում ժողովրդի գերխաղալ, հասարակական հրճւանք արտայայտել, ոռնալ. «Կեցցէ Կայսրը», վիրաւորել, ծեծի ենթարկել հանրապետականներին, և այդ բոլորը, ի հարկէ, ոստիկանութեան պաշտպանութեան տակ. իսկ վերադարձին Պարիզ այդ խուժանները, պարտաւոր էին առաջադրւելի նման նախազգուշացնել կամ քայքայել Բօնապարտի դէմ ուղղւած թշնամակէն ցոյցերը: «Իեկտեմբեր 10-ի ընկերութիւնը», նա և միայն նա էր, ա՛րողջապէս նւերւած Բօնապարտին՝ սա նրա ստեղծածն է. նրա սեփական՝ մտքի մարմնացումը»:

Օպպօզիցիօն—ընդդիմադրական կուսակցութիւնները, ինքնւստինքեան հասկանալի է, ուշադրութիւն դարձրին այդ ընկերակցութեան վրայ:

Երկիւղ կրելով, որ կարող է այդ միութեան իսկական դէմքը պարզւել, Բօնապարտը պաշտօնապէս նրան փակեց, իսկ իրականապէս նա շարունակում էր իր դոյութիւնը և գործում էր մինչև 1851 թ. դեկտեմբերի 2-ի պետական յեղաշրջումը: Նապօլեօնը հասաւ իր նպատակին: Նա կայսր դարձաւ...

դ) Լուսակենսարօլեւարիասը մեր յեղափոխութեան մէջ.

Լուսակենսարօլեւարիատի խաւար, յետագիմական դերը ռուսական յեղափոխութեան մէջ ամենքին բաւականաչափ լաւ յայտնի է: Ուրիշ ոչոք, բայց եթէ նա է լցնում «սե հարիւրակները» խուժանական շարքերը. ասենք, նրանց մէջ մտնում են տարրեր և հասարակական այլ գասակարգերից, մանաւանդ մանր բուրժուակայից:

Այսպէս, խանութպանները, մսավաճառները, վարպետները, կառապանները, մանր չինովիւրները, գիւղացիութեան որոշ շերտերը ուրեաղնիկների, ոստիկանների և շպիտոնների դեկավարութեամբ—ասա թէ ովքեր են լցնում պօզրօմշիկների սե բանակների շարքերը, որոնք այդքան դժոխային չարիքներ առաջացրին Ռուսաստանում:

Այն ժամանակ, երբ պրօլետարիատը կուի է դուրս գալիս, երբ նա դարմացնում է ամբողջ աշխարհը իր հերոսական անձնագոհութեամբ, իր կարգապահութեամբ, «սե հարիւրակները» իրենց միջամտութեամբ քայքայում են առաջ բերում: Ես վերցնում եմ, օրինակ, յունիսեան յաւերժայիշատակ օրերը Օդեսայում, երբ խուլիզաններն իրենց հրդէհաձգութիւններով նաւահանգստում միանգամայն տեսարանը փոխեցին: Վարշաւայում, Լօդզում, Բեյօստօկում լուսակենսարօլեւարիատը այնքան էր խանգարում շարժման, որ բանւորները ստիպւած էին նրանց դէմ արիւնահեղ կռիւ մղել:

Սակայն դազանային կատաղութիւն արտայայտեց նա Չարդերի ժամանակ, որոնք ծագում էին ամենուրեք Ռուսաստանում: Ամենքի յիշողութեան մէջ դեռ թարմ են այդ գազանային սպանութիւնները, կողոպուտներն ու հրդէհները: Ամենից շատ փնաս կրեցին

պօքրօմնս բից քրէաները անբանց վիճակեց կրել ամենաարիւնալից ու սոսկալի զոհերը: Հրէաների հետ համահասարակաց դժոխային անպիտանների սանձանքին ենթարկեցին հայերը հովհաստեմ, և ամենուրեք նոյն վիճակը մէջ է ինտելիգենցիան, «գործադու անտղները» և ընդհանրապէս «ըրեւնոյ վշիկները»: Աւելորդ է յիշատակել այնպիսի ջարդերի մասին, ինչպէս՝ Գօմերից, Թղեսայի, Մօզլիի սկիւռ, Ելիզան հողբան զսկոյ և այլն: Աւելորդ է նոյնպէս մտաբերել Տօմսկու մասին որանդ մարդկանց կենդանի էին աղբուրում, ինտելիգենցիայի ջարդերի մասին Բարաշօլում, Նիժնի Նովոօբօլում և ուրիշ տեղերում: Էկերջապէս «սե հարիւրակներին» գործածուէն թիւները հոկտեմբերեան մանիֆեստից, յետոյ ընդմիջակման մարդկանց յիշողութիւնների մէջ, որոնք տեսել են թէ մինչև որ աստիճան կարող են դազանանալ հասարակութեան այդ տակաւնքները: «Անհարիւրակները» մօբիլիզացիան ոչ մի կենտրոնացումը մինչ այն աստիճան հետո է գնացել որ անուշադիր չեն թողել նոյնիսկ Մարտիի նրա մանակիրներին:

III.

Լուծակները ինտելիգենցիան անարխիզմի վարքանշիւր ճնշած հասարակական գաղափարը մտածում է լաւ վիճակի մասին, ապագայի իդեալները — գաղափարներ է իրեն համար պեղծում և նրանց հասնելու միջոցներ է մշակում: Բանոր պրօլետարիատը պեղծել է իր ճամար սօցիալիստական հասարակութեան գաղափարը, և այդ նպատակով նա համախմբում է ամենուրեք ինքնուրոյն սօցիալ-դեմոկրատական կոնսիցյուլթան մէջ:

Ո՞ւրի տրեքը լուծակն պրօլետարիատը ալդիինի իդեալներ և ինչ ճանապարհներով է ձգտում նրանց իրականացմանը: Հասարակութեան իսկական տակաւնքներ մասին այն զէպքում խօսք չի կարող լինել նրանք հետո են մի որևէ իդեալից, նրանք ամբողջապէս կրկանած են իրենց օրւայ հայր կողմաբաւի ու բնութեան միջոցով գտնելով:

Լուծակն պրօլետարիատի բարձր խաւերի մէջ որոնք միանում են բանւոր պրօլետարիատի պահեստի գնդին, յեղափոխական անարխիզմի գաղափար է յղանում: Յեղափոխական անարխիստները ձգտում են ոչ չընչացնել պետութիւնը, նրանք ոչ մի օրէնք չեն ճանաչում և երազում են ազատ արտադրողների ազատ անսօցյիացիայի — միութեան մասին նրանք երազում են առանձին անհատի կատարել անկախութեան մասին ումից էլ դա լինի: Իրենց իդեալին հասնելու համար նրանք չեն միանում մի կողմակիցալած կոնսիցյուլթան մէջ, որովհետև իւրաքանչիւր կոնսիցյուլթան որոշ գիտելիքինա, կարգադաճութիւն է պահանջում, իսկ այդ բանը հակառակում է նրանց սկզբունքներին: Նրանց տաքտիկան խիստ փարբեր է. աւելի հանգիստ անարխիստները խօսքի պրօպագանդով են զբաղում, իսկ աւելի ակաբ գլուխները — գործով պրօպագանդայով ումըներով, ատրճանակներով, դանակներով: Անարխիստների մօտ ամեն բան անորոշ և անգիտական է, ինչպէս նրանց ձեռագիրը, նոյնպէս և նրանց պարտիկը: Անարխիզմը ոչ մի կերպ չի կարող պարբա հոգ գտնել արդիւններական պրօլետարիատի մէջ, այն պրօլետարիատի որը իր աշխատանքով է ապրում, այն ինչ նա հեշտութեամբ է կարողանում յաջողութիւն գտնել մանր-բուրժուազիայի, գիւղա-

ցիութեան, ինտելիգենցիայի և լուծպենսյորութարիատի մի մասի մէջ: Արհեստաւորը տէր է իր արհեստանոցին, գիւղացին— իր մի կտոր հողին, ինտելիգենտը — իր գլխովին, իսկ լուծպենսյորութարիատը— աղաթուղուն է, որը ոչոքից չի կամենում կախւած լինել: Այդպիսով, անարխիզմը և լուծպենսյորութարիատը սերտ կերպով կապւած են իրար հետ: Ի հարկէ, բոլոր անարխիստները— լուծպենսյորութարներ չեն, և ոչ էլ բոլոր լուծպենսյորութարիատները — անարխիստներ, սակայն լուծպենսյորութարիատի մի մասը ընդունակ է ընդունելու անարխիզմի գաղափարները, իսկ անարխիստների մի մասը պատկանում է լուծպենսյորութարիատին:

Անարխիզմը— դա հակատրամաբանօրէն կառուցւած, անաւարտ մի ուսուցում է. նա կազմւած է այնքան զանազան մեծութեան մասնիկներից, որքան հեղինակներ են աշխատել նրա դարգացման վրայ:

Պրուդօն և Տօլստոյ, Կրապօտկին և Ռաւաշօլ, Բակունին և Ռեկլիւ— դրանք ամենքը անարխիստներ են:

Ոչ մի հասարակական դասակարգ այդքան զուհիկ կերպով չի հասկանում անարխիզմը, ինչպէս լուծպենսյորութարիատը: Նրա գլխի մէջ անարխիզմը դառնում է «լուծպենս-անարխիզմ», որի արտայայտութիւնը դժւար է տարբերել սովորական կողոպտուհներից և բռնութիւններից: Գերկները Լօնդօնի անարխիստների մի լրագրից բերում է հետևեալ կոչը.

«Շուտ! անցիր գործի! վերցրու լօմը, կացինը, մուրճը, երկաթէ ձողը! վերցրու գայլիկունը, քալփաթին, սղոցը, դուրը! վերցրու զառիկը, պարկը, թօկը, նիզակը, ատրճանակը, ումբը! Հուռո՞ւ...»:

Ի՞նչ ընդհանուր բան կայ այդ արիւնարբու գոռոցների և պրօլետարական իդէալի մէջ, այդ տխմար, զաղրելի դատարկախօսութեան և այն միջոցների մէջ, որոնցով պրօլետարիատը իրագործում է իր իդէալը:

Վերջին ժամանակները Ռուսաստանի մի քանի վայրերում անարխիզմը տարածւեց լուծպենսյորութարիատի որոշ մասի և արդիւնաբերակա՞ն պահեստի գնդի մի մասի մէջ, որը շնորհիւ կրիզիսների մեծ չափերով էր աճել: «Գործով պրօպագանդը», վերև բերած կոչի ոգով, մղւում էր, միայն քիչ այլ կերպ: Մանաւանդ մօղա է դառել, այսպէս անւանւած, «էքսպրօպրիացիան». կարելի է ասել, որ ոչ մի վարդապետութիւն այդպէս ակնյայտի կերպով ցոյց չի տւել իր թէօրիտիքական անհիմնաւորումը, ինչպէս անարխիզմը, և ոչ մի բանում այդպէս պարզ չի արտացոլւել նրա խառնափնթորութիւնը, ինչպէս «էքսպրօպրիացիա» խօսքի հասկացողութեան մէջ, որը վերցրւած է Մարքսից:

Կարլ Մարքսը «Կապիտալի» I հատորի վերջում խօսում է «էքսպրօպրիատորների էքսպրօպրիացիայի» մասին, այսինքը արտադրողական միջոցների մասնաւոր սեփականութիւնը հասարակական սեփականութիւն դարձնելու մասին:

Մեր խելօք լուծպէնս—անարխիստները ցանկանում են հէնց այժմ այդ իրականացնել կեանքի մէջ. նրանք ատրճանակներով ու ումբերով մտնում են տրաները և փող պահանջում: Մահմանը անարխիզմի և ամենասովորական կողոպուտի մէջ բոլորովին հարթւել է: Յաճախ պարզւում էր, որ իրենց անարխիստներ հրատարակող, ատրճանակները ձեռքերնին փող կորզող մարդիկը— դուրս են եկել հասարակ սրիկաներ:

Այդ ախարի դէմ, որը տարածւել է յեղափոխու-
թեան ամենաընդուն ժամանակ, այդ քայքայման
դէմ, որը լուսնային պրոլետարիատը մտցնում է անդիտա-
կից մասսաների մէջ—անհրաժեշտ է ոյժեղ կռիւ յայ-
տարարել:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0143306

APM.

2-5704a

2081

3711